

Сања М. Савић Милосављевић¹

Универзитет у Источном Сарајеву

Филозофски факултет

Катедра за општу књижевност и театрологију

<https://orcid.org/0009-0002-4553-544X>

ЕЛЕМЕНТИ РОМАНЕСКНОГ ПРИПОВИЈЕДАЊА У СТУДИЈИ „ВИЈЕК И ПО СРПСКОГ ПОЛИТИЧКОГ МАЗОХИЗМА (ОД РАЦИОНАЛИСТИЧКОГ ПРОСВЈЕТИТЕЉСТВА КА ЈУГОСЛОВЕНСТВУ, ЈУГОСЛАВИЈИ И ПРОПАСТИ)” ЖЕЉКА ГРУЈИЋА

Публицистичка књига Жељка Грујића писана је језиком есеја који повремено превазилази задати жанровски оквир. Овај поступак проистиче са једне стране из стила самог аутора, његове пјесничке биографије, али са друге стране, из потребе да субјективно надвлада објективним, као што је, по Грујићевом писању, вјера једног народа претежнија у односу на његово знање, разум. Када биографије актера постану историографски нејасне, Грујић приступа реконструкцији догађаја користећи имагинацију. Он замишља догађаје, али не излази из оквира могућег, на основу историјске грађе. Жанровска преплитања доприносе динамици самог текста, али и помажу да се подробније прати вивисекција идентитетске драме самог аутора, захваљујући којој ову књигу у неким назнакама можемо да тумачимо и као наративну прозу.

Кључне ријечи: Жељко Грујић, роман, роман-есеј, студија, хибридни књижевни жанрови, романескни поступак, југословенство

1. Увод

Циљ писања оваквог рада није систематизација жанровских образаца који постоје у публицистичком опусу Жељка Грујића, него покушај да се кроз анализу употребе стилских и жанровских образаца боље разумије списатељска намјера, али и разлог због кога је структура Грујићевог дјела тако сложена. Миливој Солар тврди да класификовање одређених књижевних врста може да допринесе његовом бољем разумијевању (SOLAR 2005:130), ипак, напомиње да савремени књижевник „не ствара књижевно дјело имајући на уму узорне књижевне врсте, нити савремени читатељ тако чита књижевно дјело да у њему тражи искључиво начин како је писац успио остварити неки од прије познати и утврђени књижевни облик.” (SOLAR 2005:131) Па ипак, да би се упустио у свијет одређеног дјела, савременом читаоцу као да је неопходан оријентир.

Књига „Вијек и по српског политичког мазохизма” и тематски и стилски се наслања на своју претходницу „Отаџбина и оцеубице”, сачињавајући, може се рећи, јединствену цјелину. И сам свјестан да је његово дјело тешко сврстати у одређену књижевну врсту, Грујић је у „Прослову” књиге „Отаџбина и оцеубице (Српско

¹ sanja.savic.milosavljevic@ffuis.edu.ba

отпадништво у доба постистинизма и ситуационе етике)” истицао дневнички карактер своје студије, значај таквог приступа историјској грађи, али је и покушао да укаже на тежак задатак онога ко би се усудио да се позабави оваквом класификацијом. Отворено изражавајући своју намјеру, он нужно бива *лиџераран*, те изражава своје дневничке претензије: „На страну низ деструктивних чинилаца субјективне и објективне нарави који ће дневничара сјенчити приликом писања, али, то, да ли ће он до краја водити своје забиљешке *ни њо дабу ни њо сѣричевима, већ њо ѣравди Боја истѣиноја*, садржано је у искључиво у одговору на само једно питање: коме се он, заправо, *обавезао* на истину?” (GRUJIĆ 2023:5).

Можда је сувишно истаћи да се Грујићеве публицистичке књиге номинално, стилски, формално, разликују од његове поезије и прозе, али одговор на питање које као есејиста поставља себи, неизоставно говори о томе да мотивација за њихов настанак потиче из истог коријена, истинољубља. И сам свјестан да је за теме о којима пише потребно користити више техника како би се холистички сагледале, Грујић жури да нас упуту у своју жанровску скоковитост: „Овој књизи се, без сумње, може упутити низ аргументованих замјерки. Понајприје оне методичке, структуралне и стилске природе, па све до политичког становишта аутора, које је многима трн у оку, и о чему би се дало дискутовати.” (GRUJIĆ 2023:15) Он, дакле, упозорава читаоца да у књизи „Отаџбина и оцеубице” неће наићи на беспрекорно научно методолошки написано штиво, али и на то да је тако комплексну идентитетску тему и немогуће обрадити на тај начин: „Језик којим је писана, опор је и почесто оптерећен политичким новогovorом, али шта да се ради, ову књигу је диктирала нарав њеног садржаја, дакле, и политика, и историја, и књижевност”. (GRUJIĆ 2023:15) Ипак, чак и у овом малом узорку њеног текста, у које се писац *извињава* због своје *нейрецизности* или *нейријадања* одређеном књижевном роду, он успијева да нам демонстрира тај неизоставан састојак сваког великог писца, јединствен стил. А како бисмо могли да окарактеришемо књижевни стил публицистике Жељка Грујића? Управо као пјеснички прецизан, научно (историографски) утемељен, повремено (романескно) наративно узбудљив. Он садржи елементе научног стила које је Мидхат Шамић навео као неизоставне у сваком научном раду: јединство, склад (кохерентност), адекватно истицање, оригиналност, правилно расуђивање, примјери, стилске одлике. (ŠAMIĆ 2023:20) Међутим, Грујић, уколико се у „Отаџбини и оцеубицама” унеколико и придржавао научне методологије, у књизи „Вијек и по српског политичког мазохизма” готово сасвим одустаје од навођења извора, самим тим и научног оквира, реализујући своје дневничке намјере много више у књизи која је настала након њихове антиципације у „Отаџбини и оцеубицама”. Позналац биографије могао би да претпостави да је на то утицало више фактора, како здравственох, тако и оних суштинских - писати о својој идентитетској драми одупире се научној методологији, а приближава романескном.

У „Уводној ријечи” књиге, Грујић описује подробно своју потребу да се бави оваквом студијом, и дефинише свој рад као *документарно-књижевни и ауџсајдерски рукопис*. (GRUJIĆ 2023:35) Даље, он усмјерава своје намјере ка писању „малог политично-историчног есеја” (GRUJIĆ 2023:32) у којем би се кроз визуру свог пра-дједа Павла, добровољца из Првог свјетског рата, бавио питањем Српства. Та визу-

ра, иако са позиције савремене српске историје, можда и скрајнута, није дозволила Жељку Грујићу да залута, што се, управо по тим и таквим аршинима дешавало једном по једном актеру Грујићеве студије: Доситеју, Вуку, Марковићу, Миљковићу, Пашићу, намах чак и Његошу. Велики значај ове књиге управо је у томе што на одлуке које су се доносиле у државним врховима он баца поглед из даљине, и то пуноправног наследица који је на сопственој кожи претрпио далекосежне последице доношења политичких одлука, које су неријетко чиниле и да постајемо *аути-сајдери* у сопственој кожи.

2. Жанровска флуидност књиге „Вијек и по српског политичког мазохизма”

Иако је Грујићева намјера, по сопственој тврдњи, била да напише *иолиитичко-историјски есеј*, и сам аутор је схватио да се рад отргнуо од онога што му је писац намијенио. Није случајно што за разраду поменуте теме Грујић бира управо форму есеја. Иако неки аутори сматрају да је есеј резултат стилске недоследности (Бајер: „Почни писати роман... То ти не иде? Онда, позоришни комад? Не можеш? Можда да припремиш извод о паду вриједности на њујоршкој берзи. Покушај, покушај све. Па ако заиста од свега тога не испадне ништа, онда ћеш рећи да је то есеј); (Baier 2011), ни они сами не оспоравају списатељско умијеће и искуство које писац есеја треба да има:

„Есеј од свог аутора захтијева више него што би то могло изгледати на први поглед. Писац почетник, може објавити сјајан роман или књигу занимљивих пјесама, али би морао бити апсолутно изузетан геније да би направио добар есеј. Добар есеј несумњиво открива таленат, али напротив, прикрива читав онај низ искустава, читања, размишљања и стицања знања, што у правилу још увијек недостаје неком почетнику” (BAJER: 2011).

Па ипак, Грујић је као искусан писац већ на почетку знао да структуру овог дјела неће бити могуће антиципирати, већ да ће морати да користи сва расположива средства да би се изборио са задатком. Миловој Солар за есеј пише да:

„тематско подручје есеја остало је веома широко, али се најпознатији савремени есеји ипак баве питањима анализе појединих књижевних и умјетничких дјела, те питањима анализе одређених животних појава запажених управо преко начина како су те појаве приказане у умјетничким дјелима.” (SOLAR 2005: 225)

С обзиром на то да је Грујић издвојио Српство (појам, појава), те да је материјал налазио махом у грађи (књижевност, историографија, дневнички записи), готово са сигурношћу његову књигу можемо да сврстамо главнином у подручје есеја. Та одредница не би могла једнако да се примијени на сваки дио ове књиге. Унутар самог Грујићевог текста долази до варијација, те његови пасажии могу да се сврстају и у романескно ткиво, које би се каткад могло назвати и романтизованом биографијом, намах и аутофикцијом, а каткад и прелазним формама које Солар дефинише:

„Када умјетничка обрада на неки начин потпуно надвлада знанствене намјере, есеј прелази у роман, односно одређени тип нефабуларног романа тзв. роман-есеј. А када знанствена вриједност превлада над умјетничким обликовањем, јављају се

знанствени прозни облици као што су студија или трактат.” (SOLAR: 2005)

У Грујићевом случају, елементи једног и другог се смјењују чак и унутар истог подпоглавља. Најважнији разлог због кога је изабрао есеј за највећи дио свог писања свакако је, како Бајер дефинише, *осјећљивост* есеја на интелектуалне промјене: „Оно што је требало да послужи само као полазни материјал, гледишта и мишљења, схваћени као фетишизирани облици свијести које производи друштво, а које би есеј морао подвргнути критици, претвара се у његов сопствени медијум.” (BAJER 2011)

Грујић се, а то је можда и највећа *differentia specifica* његових публицистичких списа ипак не задржава у потпуности, ни на тону романа-есеја, ни у оквирима културне студије. Почевши од увода, преко поглавља о Доситеју па до самог краја књиге, у тренуцима када субјективно надилази објективно, Грујић се не либи да употреби елементе наративне прозе, драмског дијалога, али и да истакне да је у питању субјективни став о одређеној теми или чак преприча слику из живота (сцена разговора са тастом, са кћеркама, ноћ када му се повисио крвни притисак, прича о дједу, сјећања из школе у којој су га *са зајадној зида* посматрале различите личности над чијим се ауторитетом замишљао и сл.). Погледавши са стране, ово би могао да буде и романескни поступак онако како га виде неки од највећих романописаца двадесетог вијека: „проблем савременог романа је, као што предпостављамо да је бивало и у прошлости, у томе да се измисли неки начин како би се у њему могло слободно писати оно што се хоће” тврди Вирџија Вулф у својим размишљањима о савременој прози. (PETROV 1975:168) Иако нас и сам писац уђежује у супротно (да су његове намјере да напише есеј), ослањајући се на сам текст, неминовно се суочавамо са мишљу да би на ову књигу могло да се гледа и као на својеврстан роман, штавише, писан у *ја-форми*. Тако Форд Медокс Форд тврди да: „предмет треба шчепати за врат и цедити га док не истекне последња кап драмске могућности” (PETROV 1975:98), Џозеф Конрад да писац треба да натјера читаоца да у роману пронађе „светлуцање истине коју сте заборавили да тражите” (PETROV 1975:68), Леонид Леонов да је материјал умјетности оно што у писцу може да запали искру (PETROV 1975:295), а Алберто Моравија да романсијерова мисао не извире из његовог интелекта, већ из његове сензитивности. (PETROV 1975:383) Додавши тој групи и тврдњу Достојевског да: „једна мисао не може никад бити изражена у другој форми, која јој не одговара,” (PETROV 1975:22) готово да у цјелости мапирамо Грујићеву потребу да се изрази на аутентичан начин који подразумева амалгамски израз. Потрага за истином, његов је највећи мотив, док искричење идеја описује на неколико мјеста током дјела (запитаност о улози Штросмејера у односу Русија-Ватикан, слика Доситеја која гледа ђаке са *зајадној зида* итд.). Образложење субјективних интересовања за теме извире из његове емоционалне, а не рационалне потребе, рационално у Грујићевом случају бива тек средство којим се образлаже неки унутрашњи порив; оно је оно шта се *догађа*, али за чиме се не трага.

3. Интерполација романескног приповиједања у публицистички текст

Књига „Вијек и по српског политичког мазохизма - Од рационалистичког просвјетитељства ка југословенству, Југославији и пропасти” подијељена је у се-

дамнаест поглавља у којима се расправља о кључним тренуцима српске историје за које аутор сматра да су били одлучујући за формирање свијести српског народа крајем двадесетог вијека и у првој половини двадесет првог стољећа. Прво поглавље, насловљено са „Умјесто увода”, упућује читаоце у разлоге настанка овакве књиге, оне интимне, покренуте најдубљим потребама дефинисања сопствене идентитетске збрке. Већ на почетку, бива нам јасно да у питању неће бити једноставан задатак. Уметање субјективног полазишта у научну студију, неријетко значи честу промјену перспективе образлагања, ону која прати познату и непознату биографију свог аутора. Аутор уводи и своје преокупације: дављење биографијама пјесника, научника, политичара и других културних и друштвених дјелатника у контексту југословенства и српства. Он замијера историчарима што њихови закључци не долазе брже, како би се, попут лијека, могли употријебити у право вријеме, не бисмо ли се лакше *нашли и снашли*, у дешавањима за које каже: „само у 20. вијеку Србија је по квадратном метру и глави становника произвела толико историје колико ниједна друга земља, а неке ни од свог постања.” (GRUJIĆ 2023:11) Он се поставља, дакле, насупрот историчара чије је највећи гријех што су:

„затворени у вријеме и њима је изгледа најпрече да буду хроничари, педантни макар онолико колико им то дозвољавају прилике, али и научно-методолошка начела, тј. ограничење у срицању истина које су, како они вјерују и уче, у сталној међусобној интерактивној продукцији и творби са објективном стварношћу.” (GRUJIĆ 2023:11)

Са друге стране, за себе тврди да је: „пјесничка душа, такорећи књижевник, може ми се да своју (српску) прошлост китим чим год хоћу, рецимо, перјем разних птица: орлова и гавранова, соколова и кукавица, славуја и косова, ждралова и совуљага...” (GRUJIĆ 2023:11) Грујић, дакле, има потребу да сопствена сазнања о историјским чињеницама тумачи у складу са сопственим (моралним) начелима, он жели да сецира сопствене заблуде, немилосрдно, јасно, без болећивости према иконичности ликова којима се бави и величине њихових дјела:

„Али, мени је данас бјелодано јасно да је то била Каинова држава и да сам рођен баш у једној таквој (Каиновој!) држави, чија се историја, одбацивши вертикалу и Есхатон, угушила у профаној цикличности; држави која је преминула у 74. години свог, што се Срба тиче - узалудног мазохистичког постојања.” (GRUJIĆ 2023:31)

Расправа у коју ће се Грујић упустити, управо због чињенице да је борба на живот и смрт, сама по себи носи ореол донкихотства. Он актерима историјске тежње за уједињењем јужних Словена замијера одступање од аутохтоних, у случају српског народа, православних принципа, представљеним Есхатоном. Због тога не треба да чуди што унутар текста постоје личне биљешке, трагови унутрашње борбе коју је Пјесник водио сам са собом, са својим узорима и идеалима:

„Дођавола, помислих, требало би да се умијем и попијем *ѝнка*. Одох до купатила и истуширах се хладном водом. Носнице запуших памуком. Вратих се у собу и измјерих притисак: 210 са 110! Попих *енай* и *лексилијум*, метнух *ниѝроѝлицерин* под језик, искључих свјетло и легох на кауч, онако обучен, за сваки случај. Зурио

сам у мрак реконструишући сан у коме ми се указао Миљковић”.(GRUJIĆ 2023:30)

Ми као читаоци свједочимо и настанку књиге, паралелно са расправом која се развија. Јунак који пише, из првог лица, повремено се пројави пред нама, тек да нас напомене на циљ задат у уводним ријечима: „Сутрадан, притисак се стабилизовао. Ријеших да оставим Миљковићеву *Јуџославију* и вратим се два вијека уназад, међу прве маглине југословенства”. (GRUJIĆ 2023:30) Међутим, таман кад нас аутор *навикне* на аутентичну мјешавину *субјективної* и *објективної* у првом поглављу, „Умјесто увода”, пред читаоцем се одиграва преокрет. Поглавље „Доситејевштина” чији читав први дио представља својеврсну романтизацију Доситејевог темишварског живота, ломова његове младости на које Грујић баца потпуно ново свјетло. Али овог пута, то није свјетлост науке, већ одличне умјетничке прозе.

Подпоглавље „Главобоља и Грк Дима” започиње реченицом: „Љубимши наш Димитрије је већ зарана искусио да ниједна српска капа није потаман и не пристоји његовој нарастајућој глави, која је, из дана у дан, запримала форму и садржај школског глобуса”(GRUJIĆ 2023:39) На први поглед, констатација својствена његовој публицистици. Међутим, већ сљедећи пасус потврђује наше сумње да се Грујић *одвојио* од тона публицистике и упустио у воде прозе:

„Већ као шеснаестогодишњак, једном приликом, тумарао је он, беспослен, по Темишвару, кад у глави опет осјети ону далеку и потмулу грмљавину. Кома би се могао повјерити, думало је грозничаво Димитрије, већ одлучан да ствар са главом изведе на чистац, кад му ђаво шапну име неког старог чаковског мудријаша, ког су сви звали Грк Дима и кога је он виђао још као дјечак.”(GRUJIĆ 2023:39)

Догађаји који слиједе у књизи, измичу историографији, али и Доситејевом аутобиографском дјелу „Живот и прикљученија”, у којима се актери, заиста спомину, али без догађаја обрађених у потоњој књизи. (OBRADOVIĆ 2003)

Откуда, дакле, потреба за оваквим методолошким скоком код Грујића? Отргнвши се од историографије, која му се чинила одвећ далеком и неподобном за овај задатак, па чак и од дневничког тона, он се баца у бездан умјетничке прозе, желећи да напише *своју верзију* истине, ону верзију која је, по његовим унутрашњим аршинима *мојућа*, али свакако, на основу познатих сазнања, и *вјероватна*. Да је роман (прозно писање) форма унутрашњости, сматрао је Ђерђ Лукач: „Роман је форма авантуре (...) његов садржај је повијест душе која полази у свијет да би себе упознала” (LUKACS: 1990:71). Грујић се дакле, већ на самом почетку своје студије, упушта у душу једног од актера историје којом се бави. Самим тим, он нам показује да се она најбоље и досеже управо умјетничким дјеловањем. Субјективно и објективно се преплићу и стварају јединствени амалгам значења, али не прекидају мисао свог аутора, напротив. О разлици између истине коју биљежи историографија и оне друге, коју биљежи људска душа, писао је Бела Хамваш у свом дјелу „Теорија романа”. Узимајући Сервантесовог „Дон Кихота” за први роман свјетске књижевности, он то чини јер сматра да се ове двије истине у овом дјелу први пут супротстављају једна другој. Хамваш тврди: „Она антиисторија која започиње са Дон Кихотом, насупрот историји заједнице и државе, историја је личности и њено место је од тада у роману, јер се роман-повест бави повешћу личности.” (HAMVAŠ

1996:17) За Хамваша је прва историја она која биљежи покрете вјетрењача, док друга прича причу онога ко се с њима бори:

„Поред такозване реалне историје роман поставља такозвану личну повест. Каткада и насупрот њој. Али у сваком случају с одвојеним почетком, ону претходну каткада пресецајући, некада остајући изван ње, покаткада је разрешавајући, каткада исмевајући, каткада одбацујући.” (HAMVAŠ 1996:19)

Хамваш, дакле, појаву романа не види као неку формалну одредницу, већ суштинску, она која се тиче исконске човјекове потребе да исприповиједа неку истину личног преживљавања која је, услед немилосрдног кретања точка историје, остала неиспричана. За њега је роман управо форма оних обесправљених, чији је глас услед различитих утицаја остао заглушен: „Раније је постојала само једна историја, ми имамо две. Једну реалну историју и једну повест ветрењача.” (HAMVAŠ 1996:19) У свом походу на истину, Грујић неминовно одлази на поље умјетничке креације догађаја. Зашто? Зато што је нама немогуће да знамо унутрашње процесе у дјелатницима историјских превирања, Грујић пјесник то зна и без устезања, припремивши читаоце својим предговором, он, када му то унутрашњи импулс говори, понире у дубине прозе, одлучно стављајућу суштину (приближавање истини) изнад форме (методолошки оквир).

Лукач, говорећи о коријенима романа у епу, говори о тоталитету свијета који тај утицај подразумијева. (LUKAČ 1990) За Хамваша, свијет романа се разликује од свијета епа управо по односу појединац - заједница. За њега, пустоловине *Дон Кихота* разликују се од Одисејевих управо по томе што се одвијају изван друштва и његове сагласности, (HAMVAŠ 1996:6) док епски јунак преузима на себе име друштва као сакрални чин. Суштинска разлика, по Хамвашу, је у томе што јунак из друштва штрчи по својим врлинама, а не по манама. (1996:6) Када се на историјској сцени појавила идеја Југославије, Српство је потиснуто у други план, а оно што би се могло натвати душа народа, са историјске позорнице, преселило се на поље умјетности. Жељко Грујић као посљедицу тог процеса, види и сопствени начин живота: „Све друго, деведесет одсто, бивши сам, перфект, одсутност, и та сјеновита орепина времена, коју за собом вучем као пребијен пас, сваким даном све је дужа и тежа. (GRUJIĆ 2023:9)” Испитујући однос комунизма и личног идентитета, он схвата да се обрео у непремостивом расцјепу са историјом: „Осим породице, кумова, родбине, два-три пријатеља, нешто документарних детаља, скопчаних углавном са завичајем и дјетиљством, моја интимно-колективна драма идентитета је у највећој мјери инвентар опсјена и лажи.” (GRUJIĆ 2023:10) Ипак, овакво сазнање га не обесхрабрује, већ одлучује да тој опсјени погледа директно у очи. Осуђен на добровољно *аутисајдерство*, Грујић одлучује да се, не штедећи никога, а понајмање себе, обрачуна са *иконама* југословенства, или онима који су на било какав начин својим ауторитетом утицали да се та идеја одржи. Освјешћење од заблуда које је улиједјело у ратовима деведесетих година, за Грујића је био логичан исход вишедеценијских (вишевијековних) заблуда. Ипак, далеко је од тога да Грујић исљећује кривца за крв која је пала. Он само, како смо већ и навели, покушава да се распетља у трагичним кучинама наслијеђене драме.

Шта се могло десити са Доситејем да напусти манастир и отисне се у лутање по свијету? Грујић на тренутак престаје да *размишља* и почиње да *замишља*. Грк Дима постаје оличење нечастивог, карикатурално описан, у пратњи јарца као власник јавне куће у коју забаса неискусни Доситеј. У жељи да се избори са главобољом непознатог узрока, Доситеј превазилази *здравствени* проблем дефлорацијом са својом газдарицом тетком Еленом. Грујић осјећа нетачности у приказивању историјског лика игумана Теодора у Доситејевом приповиједању, те одлучује да врати мило за драго. А можда и мало преко тога. Откуда потиче потреба за карикирањем Доситејевог млађаног лика у Грујића? Па управо у Доситејевом „Животу и прикљученијама”. Грујић бива дубоко потресен и умјетнички покренут ријечима које Доситеј ставља у уста игумана Теодора Милутиновића. Он сматра да је немогуће да игуман православног манастира цијени раз-ум више од ума или ученост више од вјере, те сматра да је Доситеј неправедно у уста свог игумана стављао ријечи које су посљедица сопственог школовања и неправославних утицаја. Једна од таквих игуманових констатација у „Животу и прикљученијима” је следећа: „ја ти задајем моју српску веру да из тога неће ништа бити - тражи науку и гладујући и жеднећи и наготујући. Ја ти више желим да у једном малом сеоцу будеш мале деце учитељ, него у Хопову игуман или архимандрит. (OBRADOVIĆ 2003:99)” Грујићева реплика на овакве и сличне игуманове изјаве, одвија се у поменутом поглављу „Доситејевштина” гдје млади Доситеј и Грк Дима воде разговор:

- Шта ти мислиш, момче, постоји ли ђаво? Димиторије стрекну и дрхтавим гласом протисну.
- Какав ђаво господине?!
- Шта мислиш?, постоји или не постоји? А? Замекета весело Дима, опет се мотајући испред њега тамо-амо.
- Чуо сам да постоји.
- А шта да се ради, реци ти мени, постоји ли Бог?
- Кажу, постоји.
- Ко каже?
- Народ. Сељаци, поготово. Уображавају свашта.
- Народ!? Сељаци!? Уображавју свашта!?
- Да, народ. Сељаци... Науки и нишчи...
- А ти? Шта ти кажеш: постоје ли?
- Ко?
- Па, Бог и ђаво?
- Колико знам, не постоје.
- А колико знаш?
- Мало.
- Верујеш ли ти у шта?
- Верујем.
- У шта?
- Не знам.
- Одлично, одлично. (GRUJIĆ 23:43)

Грујић се позива на православно учење по коме порицање постојања нечастивог управо сам његов чин. За Грујића, одступање од православне догматике, уједно је одступање од Христовог пута, али и почетак пута у историјску пропаст. Знање на које се ослања није схоластичко, оно проистиче из народног искуства. Грујић се позива на прадједа, повратника из Великог рата који тврди: „Краљевина СХС, шта је сад то? (...) Од готовог вересија. Ето шта је! Требало је да гледамо своја посла. Да скућимо себе. Прво! Овако, ућораво нам и борба и побједа!” (GRUJIĆ 2023: 32) Касније, у разговору са кћерима, он наставља да брани становиште свог прадједа, сматрајући да дјеца не треба да иду у мјештовите школе (у какву је и сам ишао), већ треба да: „свак учи и изучи свој наук” (GRUJIĆ 2023: 241) јер само тако може:

„змији да се стане не пут. Лажови се брзо договоре, али у лажи су крајње ноје. Нека у сваком његова школа афирмише оно што он јесте, оно што је посркао с мајчиним млијеком, и лаж ће бити немогућа. Ми ћемо израсти у људе који јесу ту што јесу; у људе који не познају лаж и граде своје односе по истини и доброј вољи, као једином постојаном залогом мира.” (GRUJIĆ 2023: 241)

Са друге стране, Грујић „Живот и прикљученија” не доживљава догматски. Он са овом књигом полемиче, као што позива и на полемичу са сопственом књигом. Жељко Грујић не подрива ауторитет Доситеја Обрадовића. Он покушава да (умјетнички) комуницира са ставовима с којима се не слаже. Циљ таквог „напада” није сама Доситејева личност већ став који се коси са истрајавањем на Христовом путу. Пишући из позиције генерација које су платиле дуг тог отпадништва, његов глас одзвања пред пантеонима познате историје. А знамо да такав вапај не може да се упуту са неодређене тачке, већ само са дна повријеђеног народног бића.

Доситејевићина није једино мјесто на коме Грујић користи неесејистички и ненаучни поступак. У поглављу „Како су Хрвати постали штокавци?!” Грујић сеже за драматизацијом, али се овог пута не упушта у креирање ситуације и ликовва, већ се задржава на дијалогу Вука Стефановића Караџића и Његоша. Овај дијалог умногоме је филозофски, Вук и Његош размјењују информације и мишљења, њихове су реченице обојене одређеним емоционалним тоном, али с обзиром на то да не постоји ситуација (само оквирна „шетња до Вељег гувна”), не постоји ни конфликт, те га не бисмо могли назвати (у ужем смислу) драмским. Сличан поступак понављао се у поглављима „Пашић и Александар” (разговор Пашића са Трумбићем и Супилом, Пашићев разговор са царом Николајем), „Погубно не Лондонском уговору” и другим. Да је сукоб ставова Његоша и Доситеја потентан за анализу, у коме се Грујић недвосмислено опредељује за ову прву страну, примјећује Исидора Секулић у својој књизи о Владици Раду:

„Овај духовни сукоб између два, наравно ни близу једнако знатна човека у српскоме народу, могао би бити врло занимљива полазна тачка за дискусију данас савременог значаја: за питања о преузимању и пресађивању, за питања о рационализму који није на рођеној почви никао, и томе слично.” (SEKULIĆ 1977)

Да ли је остављено питање директно утицало на Грујићева интересовања, немамо прецизан податак, али је несумњиво да му је Исидорин путоказ био стани-

ца на путу истраживачких интересовања.

Занимљиво је и то да се скок какав је аутор направио с поглављем *Досије-јевитина* у даљем току текста није поновио. Могуће је да би давање превише простора умјетничкој прози, Грујића одвело на поље имажинације, другим ријечима, одвећ слободне интерпретације историје, а такав исход био би у супротности са ауторовим дефинисаним намјерама. Због тога је посезање за умјетничком прозом у публицистичком опусу Жељка Грујића веома пажљиво бирано и посно дозирано. Ипак, чињеница да је оно ту, прецизно позиционирано и ненаметљиво коришћено, свједочи нам о томе да је Грујић био врстан приповједач, колико и ревностан публициста.

4. Закључно разматрање

Лирска субјективност пјесника Жељка Грујића у сукобу је са научном методологијом, али никако није у конфликту са његовом ерудицијом, која му је помогла да савлада, преточи и интерпретира најважније пунктове српске историје у контексту националних заблуда и приближи их савременом читаоцу. Студија „Отаџбина и оцеубице” у којој је Грујић баратао са мање познатим подацима из наше скорашне историје, могла нас је навести на траг да ће списатељски поступак и у књизи „Вијек и по српског политичког мазохизма” остати непромијењен. Међутим, крећући се ка сржи своје субјективне (идентитетске) драме, Грујић се опредјељује за другачији поступак: актери друге књиге више нису мало (или нимало) позната имена српске историје, већ иконици, готово неприкосновени учесници познатих историјских збивања. Грујић сада не само да прави отклон од методологије научног рада, он престаје да се води логиком научника који уз помоћ логике доказује своје хипотезе него, уронивши у најдубље поноре сопственог (и народног) бића, прича причу о једној заблуди, покушава да јој нађе узроке, чворишне тачке и тако их распетља.

Па ипак, Жељко Грујић не пренебрегава историјске и научне чињенице, него се труди да их превазиђе. Боље рећи, да дода духовну компоненту њиховом тумачењу. Као што Христос не занемарује материју, тако ни Грујић не заобилази чињенице, већ се суочава с њима. Због тога је књижевни рад Жељка Грујића управо крстолик, посвећен и надахнут, отворен за полемику, али свакако незаобилазан за свакога ко се икада замисли над питањем опстанка српског народа на Балкану.

Цитирана литература

- HAMVAŠ 1996: HAMVAŠ, Bela, *Teorija romana*, Studentski kulturni centar, Beograd, 1996. (orig.) ХАМВАШ, Бела, *Теорија романа*, Студентски културни центар, Београд, 1996.
- PETROV 1975: PETROV, Aleksandar (prir.), *Roman, rađanje moderne književnost*, Nolit, Beograd, 1975. (orig.)
- SEKULIĆ 1977: SEKULIĆ, Isidora, Njegošu, knjiga duboke odanosti, Vuk Karadžić, Beograd, 1977. (orig.) СЕКУЛИЋ, Исидора, *Његошу, књига дубоке оданости*, Вук Караџић, Београд, 1977.

- BAIER 2025: BAIER, Lothar, *Razmišljanje o eseju*, [hiperboreja.blogspot.com](https://hiperboreja.blogspot.com/2011/03/razmisljanje-o-eseju-lotar-bajer.html), <https://hiperboreja.blogspot.com/2011/03/razmisljanje-o-eseju-lotar-bajer.html> (приступљено 5.8.2025)
- LUKACS 1990: LUKACS, Georg, *Teorija romana*, Veselin Masleša i Svjetlost, Sarajevo, 1990.

SOLAR 2005: SOLAR, Milivoj, *Teorija književnosti*, Školska knjiga, Zagreb, 2005.

ŠAMIĆ 2003: ŠAMIĆ, Midhat, *Kako nastaje naučno djelo; Uvođenje u metodologiju naučnois-traživačkog rada - opći pristup*, IP „Svjetlost”, Sarajevo, 2003.

Извори

GRUJIĆ 2023: GRUJIĆ, Željko, *Vijek i po srpskog političkog mazohizma (Od racionalističkog prosvjetiteljstva ka jugoslovenstvu, Jugoslaviji i propasti*, Narodna biblioteka Pale, Pale 2023. (orig.) Грујић, Жељко, *Вијек и по српског политичког мазохизма (Од рационалистичког просвјетитељства ка југословенству, Југославији и пропасти*, Народна библиотека Пале, Пале 2023.

GRUJIĆ 2019: GRUJIĆ, Željko, *Otađbina i oceubice (Srpsko otpadništvo u doba postistinizma i situacione etike)*, Srpsko prosvjetno i kluturno društvo PROSVJETA, Pale, 2019. (orig.) ГРУЈИЋ, Жељко, *Отаџбина и оцеубице (Српско отпадништво у доба постистинизма и ситуационе етике)*, Српско просвјетно и клутурно друштво ПРОСВЈЕТА, Пале, 2019.

OBRADOVIĆ 2003: OBRADOVIĆ, Dositej, *Život i priključenja, Pismo Haralampiju, Izdavačko preduzeće „Rad”, Beograd, 2003. (orig.) ОБРАДОВИЋ, Доситеј, Живот и прикљученија, Писмо Харалампију, Издавачко предузеће „Рад”, Београд, 2003.*

Sanja M. Savić Milosavljević

ELEMENTS OF STORYTELLING WITHIN THE BOOK OF ESSAYS “CENTURY AND A HALF OF SERBIAN POLITICAL MASOCHISM (FROM RATIONALISTIC ENLIGHTENMENT TO YUGOSLAVIA AND FINAL FAILURE)” BY ŽELJKO GRUJIĆ

Summary

Essaystic book by Željko Grujić “Century and a Half of Serbian Political Masochism (From Rationalistic Enlightenment to Yugoslavia and Final Failure)” is written by semi-scientifical language. The author avoids to use scientifical methodology, as long as he feels this theme as his own identity drama. As an Ortodox believer and Serb, Grujić deals with his own delusions during his growing up. He picks up several key moments in Serbian history, and makes a study, which is partly intersected with his artistic interpretation of these important historic events. Most of these events occured before making confederation among Serbia, Croatia and Slovenia. Some of the main characters in those historic events, happen to be a characters in novelized chapters of this book, like Vuk Stefanović Karadžić, Dositej Obradović, Petar II Petrović Njegoš and Nikola Pašić. Even if the author himself describes his writings as “political and history essay”, his subjective point of view and romanesque intersections make the reader’s impression that the book he holds is his hands is a novel. Method he used is deeply connected to the ideology he expresses: faith is more important than understanding and believing is more important than learning. Nevertheless author’s point of view, narration and emotional envolvment make this book possible to read as a contemporary novel.

Keywords: Željko Grujić, essay-storytelling, national study, hybrid literary genres, novelistic approach in essay, Yugoslavism